

הלכות תשעה באב – לעשות זכר לחורבן

סימן נג

להשאיר אמה על אמה זכר לחורבן

או"ח סימן תק"ם סעיף א':

במחבר: משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוייר [פי' מצוייר] כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד וישייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. והלוקח חצר מסויידת ומכויירת הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכתלים.

ובמשנה ברורה (ס"ק ז') כתב, ויש מקילין ע"י חול, דס"ל דהיכא דעירצ חול שזב לא מקרי גסס סיד. והנה צומנינו לא נהגו לשייר, ואפשר משום דסומכין על היש מקילין, ועכ"פ תמוה שהרי מלצנין הצמים צסיד לצד, ואפשר דדוקא צמיני סיד הנקרא גופ"ש שהוא לצן ציותר אסור, משא"כ סיד שלנו, אך כל זה דוחק, וצ"ע על מה נוהגין הימח.

עכ"ל. וכן מצינו בכף החיים (שם ס"ק י"א) שהביא בשם המל"ח סימן יו"ד אות צ"ה שכתב דכמה מצטער על בתי בני ישראל דאין עושים להם ציור כראוי זכר לחורבן וכו', ושמע מפי הרב מר אביו ז"ל דהיה בדוק אצלו דכל בית דאית בה אמה על אמה כשיעור נגד הפתח כדינו, ומראה הלבנים נראה מטיט, אז אותו הבית נכון עד העולם וכל הדרים עליה, עיי"ש עכ"ד הכה"ח. ומה שרצה הערוה"ש הנ"ל ללמד זכות, יש לפקפק אם גם בזמננו אנו שייך לימוד זכות זה.

והנה עתה בזמננו אפשר דרא בענין זה, והמציאות היא דהרבה מן המדקדקין במצוות משיירין בבתיהם אמה על אמה זכר לחורבן כדת וכדין, ומיישבים במעשיהם אלו את תמיהת המשנ"ב, דנשאר בצ"ע על מה שנוהגין היתר בזה, וכן את טענת שאר האחרונים הנ"ל שהעירו בזה, ואנשים הנוהגים בכך מלבד שמיישבין התמיה ומקיימים הדין כהלכתו, כמו"כ יש סגולה נפלאה בידיהם, דלפי האמור בכף החיים הנ"ל אותו הבית וכל הדרים בו נכון יהיו עד עולם, וכדאי ונכון להתבונן בדבר זה כדי להרבות חיילים ולקיים הדבר כהלכתו.

א. הנה הערוך השולחן (שם סעיף ד') כתב ליישב מנהג העולם שאינם מקפידים בזה וז"ל, ולפי זה יש לנו ללמד זכות על רוב ישראל שאין נוהרין עתה בדין זה לשייר אמה על אמה כשסדין בסיד כותלי הבית, לפי שידוע שעתה מערבין בהסיד הרבה חול כמעט מחצה על מחצה, וא"כ מדין גמור א"צ שיור וכו', עכ"ל עיי"ש. והיינו שהמציאות במקומו היתה כן, ודלא כמ"ש המ"ב שבמקומו סדים בסיד לבד בלא חול.

והשפת אמת עמ"ס שבת (דף פ' ע"ב ד"ה בגמ' אמר ר"ח) כתב וז"ל, ועפ"י א"ש מנהגינו שאין משיירין אמה על אמה, ובסוגרים נוסף שם דזה כמ"ש בדרכי משה (או"ח סימן תק"ס) דע"י שיור אמה על אמה נוהגין היתר בכל, ממילא בעירוב תבן או חול א"צ לשייר כלום, עכ"ל. ועיין גם בספר שו"ת דבר יהושע (ח"ב סימן ע"ג) שהאריך לפלפל על מה סומכים העולם שאין נוהרין בזה, וכתב ללמד זכות עליהם.

ומאידך מצינו שכבר צווחו על זה קמאי, כמש"כ השערי תשובה (שם סוף ס"ק א') וז"ל, אך בדורות אלו יצאו להקל, והקילו וחזרו והקילו, עד שכמעט נשכח מלב, ואין על מה להשען וכו',

אינם בגדר ביתו פטורים מלעשות שיור אמה על אמה זכר לחורבן, דהרי הטעם שאינו ביתו שלו שייך אף בהם, ולא חייבו אלא רק בביתו וכנ"ל.

איברא דאכתי יש מקום לדון בדיוק משמעות לשון "ביתו", דממנו דייק המג"א את דינו. האם הכונה "בביתו" היא דוקא לבית שלו, וממילא אף שאר מקומות ציבוריים אחרים נפטרים ולא רק ביהכנ"ס, מאחר שגם הם אינם שלו, ומאידך חנותו או בית המסחר שלו וכדו' הרי הם בגדר ביתו, וחייב לשייר בהם אמה על אמה, או שנאמר דהכונה והגדר "בביתו" הוא ביתו העומד לדירה שגר בו, דומיא דחייב מזוזה אשר צריך להיות בית דירה, ומינה ממעטינן (יומא י"א ע"א) פרט לבית האוצר של יין ושמן ושאר משקים ותבואה וכדו'. ואע"פ שבמזוזה חייב להלכה גם בית האוצר, היינו מטעם שכל דבר אשר אדם משתמש בו לצורכי גופו מקרי דירה לגבי מזוזה. אבל לעשות זכר לחורבן ולשייר אמה על אמה בבית האוצר ודאי אינו חייב, שהרי אינו דר בפועל במקומות אלו, ויסוד חיוב השיור הוא כדי שיזכור את החורבן, וזה שייך רק בבית אשר דרים בו בפועל, שע"י השיור יזכור את החורבן, לאפוקי בבית אשר אין דרים בו. ולפי צד זה חנויות ובתי מסחר וכן משרדים וכדו', שאע"פ שהם בית שלו, אבל מ"מ אינם בית דירה, שהרי אינו דר שם, אינם חייבים בשיור אמה על אמה.

והלום חזינן הא דנהוג עלמא, דאף המדקדקין בהלכה אשר נוהגים לשייר אמה על אמה בביתם, מכל מקום לא נהגו לשייר אמה על אמה במקומות ציבוריים כגון בבתי ספר ובמשרדים וכדו', ואף לא בבית שלו אשר אינו ראוי לדירה, כגון בתי מסחר וחנויות שלו. ומנהג זה מיושב שפיר לפי צד ב' הנ"ל בביאור דברי המג"א, דביתו ולא בית הכנסת, הכונה לביתו המשמש לדירה, ומשום הכי כל הנ"ל אשר אינם משמשים לדירה אע"פ שהם שלו, הרי הם פטורים מחיוב שיור אמה על אמה וכנ"ל.

מיהו עצם ביאור זה בדברי המג"א אכתי לא ברירא לן כה"צ, דא"כ אמאי תפס הוא מחמת מיעוט זה דביתו דוקא למעט בית הכנסת דאין צריך לשייר, מחמת שאינו ביתו, והרי ביהכ"נ אינו שלו ואינו ביתו כלל, והיה צריך להשמיע לנו חידוש גדול יותר, שאף בחנות ובית מסחר שלו וכדו' שהוא שלו אלא שאינו בית דירה שלו א"צ לשייר, ואע"פ שהוא שלו. ולכאורה היה מקום

ב. הביאור הלכה (שם ד"ה שאין בנין לעולם) הביא בשם המג"א והפמ"ג דבית הכנסת ובית המדרש שרי בכל ענין, היינו אף בסיד לחוד ובלא שיור אמה על אמה. וצ"ב טעם דין זה, דאמאי שונה ביהכנ"ס וביהמ"ד מבית פרטי.

וזהו הנראה לומר בהשקפה ראשונה, דהפטור של בית הכנסת ובית המדרש הוא מצד קדושת המקום, דהם בגדר מקדש מעט, ובמקדש מעט כה"ג לא שייך לעשות בו זכר לחורבן, כיון דבמקום שיש קדושה שלימה מצד עצמה לא שייך לגרע ממנו ולעשות בו סימן על עקירת קדושה אחרת אפילו שהיא קדושה גדולה יותר ממנו, ולכן אע"פ שחורבן בית המקדש, ותיקנו חכמים לעשות זכר לחורבן הבית באופן הנ"ל, מ"מ א"א לעשות את זה במקום שהוא ג"כ קדוש.

אלא דלפי זה יצא חידוש לדינא, דבשאר מקומות ציבוריים כגון אולמות שמחות או אסיפות, וכן אולמות לימודים של בתי הספר וכדו' אשר אין בהם קדושה ויחוד לביהכנ"ס וביהמ"ד, יהיה צריך לשייר אמה על אמה.

ובשו"ת מנחת אלעזר כתב לבאר את דברי המג"א שכוונתו שחיוב שיור אמה על אמה שתיקנו חז"ל הוא רק בבנין של חול, ולא בביהמ"ד ובית הכנסת שהוא בנין של מצוה. וכתב שם עוד, דצריך עיון על היעב"ץ שהניח אמה על אמה בחדר שהוסיף לשם סוכה, ואולי עבד כן לגרמיה לחומרא בעלמא, וע"כ שייר רק איזה טפחים ולא אמה על אמה, ואולי גם השתמש ודר בחדר ההוא כל השנה כולה, אבל בנין המיוחד למצוות ונוי סוכה י"ל דא"צ להניח כלל אע"פ שהוא בנין של מצוה וכוזכר, ועיי"ש באריכות הדברים. ולדבריו עולה שכל אותם מקומות ציבוריים הנ"ל מכיון שאינם בגדר בנין של מצוה כביהכנ"ס וביהמ"ד, אינם נפטרים לדעת המג"א, וחייבים בשיור אמה על אמה כדין ביתו ובנין של חול.

ואילו מלשון המג"א עצמו אשר ממנו נובע מקור דין זה דהבה"ל לא משמע כן, שכתב (ס"ק ב' ד"ה ביתו בטיט) על דברי המחבר — אלא טח ביתו וכו' וז"ל, משמע דבית הכנסת שרי בכל ענין, וכן המנהג, עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שדייק לפטור ביהכנ"ס ממשמעות לשון השו"ע שכתב "ביתו", דמשמע דוקא ביתו שלו חייב לשייר, ולא ביהכנ"ס שהוא אינו ביתו. ולפי"ז אין זה שייך כלל לקדושת ביהכנ"ס, וא"כ ה"ה בכל המקומות הציבוריים אשר

ת"ח עניים אשר אצלם ביהכנ"ס נחשב כדירתם וכנ"ל, מ"מ היות ועיקר שמוש בית הכנסת הוא לתפלה ולעבודת ה', שוב אינו נקרא בית דירה, וממילא לא הוי בכלל ביתו, ולכן אין צריך לשייר בבית הכנסת אמה על אמה.

מיהו אכתי לא מבואר אמאי לא ציין הביאור הלכה דין זה דהמג"א והפמ"ג שהתירו ביהכנ"ס וביהמדר"ר בד"ה ביתו כמו המג"א, שהרי נתבאר דעיקר הדיוק הוא מביתו דוקא, וממשמעות דין זה המובא במחבר דייקו דבריהם, וצ"ע.

ומאידך גיסא יש להביא את דברי הדע"ת למהרש"ם על שו"ע או"ח (סימן תק"ס ד"ה אלא טח) שכתב וז"ל, והראני אחי המנוח מו"ה יעקב ז"ל במפתחות שבשו"ת מהר"ם ברבי ברוך החדשות לסימן ש"א שכתב וז"ל, הסד אפילו ביהכנ"ס בסיד צריך להניח אמה על אמה, עכ"ל, עכ"ד הדע"ת. ובספר יוסף אומץ למהר"י יוזפא (סימן תתצ"ב) כתב שכן היה בביהכנ"ס הישן שיור אמה על אמה כנגד הפתח ממש עיי"ש. נמצא שהם סוברים דלא כהמג"א, אלא שאף בביהכנ"ס וביהמ"ד יש לשייר אמה על אמה זכר לחורבן. מיהו מנהג העולם שאין משיירים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כדברי המג"א כפי שהעתיקו הביאור הלכה הנ"ל.

לדייק מזה שתפס המג"א למעט ממשמעות ביתו ביהכנ"ס בלבד, דבא לרמוז דביהכנ"ס דנתמעט הוא בדוקא, מחמת הטעמים הנ"ל, ורק הוא אינו בכלל ביתו, אבל חנותו וכדו' שהיא שלו אע"פ שאינה בית דירה, חייבת בשיוור אמה על אמה.

וכאשר הערתי הערה זו בפני הגאון הגדול מוהר"ר דב לנדא שליט"א מראשי ישיבת סלבודקה המעטירה אמר לי, שאפשר לתרץ ולומר דהמיעוט שמיעט המג"א בית הכנסת ממשמעות ביתו איכא ביה חידושא רבה, דלא רק סתם ביתו אשר אינו בית דירה אינו חייב בשיוור אמה על אמה, אלא אפילו ביהכנ"ס וביהמדר"ר, אע"פ דאיכא ביה לפעמים צד דירה, כגון באופן המובא בשו"ע (או"ח סימן קנ"א סעיף א') דשרי לת"ח ותלמידיהם לאכול ולשתות בהם מדוחק, וי"א דבביהמ"ד אפילו שלא מדוחק שרי, ובמשנ"ב (שם ס"ק ו') הביא בשם הרשב"א ויסודו בירושלמי כמש"כ השער הציון (שם אות ח') דה"ה דשרי לישן שם עיי"ש. ולפי"ז שפיר משכח"ל היכי תימצי אשר איכא בביהכנ"ס צד דירה לת"ח עניים, אשר מחמת הדוחק נהפך ביהכנ"ס וביהמדר"ר להיות בית דירה שלהם, ומטעם זה יש צד לומר דכאשר בונים ביהכנ"ס הוי בכלל בית דירה, וא"כ היה צריך לשייר בו אמה על אמה, ולכן הוצרך המג"א להשמיענו, דאע"פ שאיכא

היוצא מדברינו:

- א. ראוי ונכון לשייר אמה על אמה כשסד את ביתו, כמבואר בשו"ע, וצ"ע אם יש צד זכות למקילים בזה"ז, כי יש להתבונן אם הלימוד זכות המובא באחרונים כמו המשנ"ב והעה"ש שייך אף לזמנינו אנו.
- ב. בית הכנסת ובית המדרש אין חיוב לשייר בהם אמה על אמה זכר לחורבן לדעת המג"א, וכן כל שאר מקומות ציבוריים כגון בתי ספר, אולמות שמחות וספריות וכדו', וה"ה חנויות ובתי מסחר וכדו' של אנשים פרטיים, אין נהוג לשייר בהם אמה על אמה זכר לחורבן, אף אצל אלו אשר נוהגים ומקפידים בבית דירה שלהם לשייר אמה על אמה.
- ג. מקומות ציבוריים אשר יש עליהם שם בית דירה, כגון פנימיות של ישיבות או מוסדות אשר התלמידים דרים בהם באופן של דירת קבע, אע"פ שאין המקום שלהם, מ"מ לכאורה יש חיוב לעשות שם זכר לחורבן לאותם הנוהגים ומקפידים לשייר אמה על אמה בזמננו בכל בית דירה, וצ"ע על מה סמכו הרבה להקל בזה.
- ד. יש להסתפק לגבי בתי מלון וכדו' אשר הם דירה למתארחים בהם במשך כל ימות השנה, אלא שהדיירים מתחלפים, ולגבי הדיירים הוא דירת ארעי, האם חייב לשייר בהם אמה על אמה, לאותם הנוהגים לשייר אף בזמננו בכל בתי הדירה. [ואינו דומה למזוזה דמבואר באחרונים דמלון חייב במזוזה, ועיין בדברינו בנהרות איתן ח"ב (קונטרס ההשלמות משיב דבר סי' ד' סוף אות ד') מש"כ לחלק בזה].
- ה. בבתי כלא נראה דתלוי הדבר במחלוקת האחרונים המובאת בחידושי רע"א (יור"ד סימן רפ"ו סעיף א') לגבי מזוזה, האם חייבת במזוזה, שיש סוברים דדירה בע"כ שמיה דירה, ולדעת הבית הלל פטור עיי"ש, וה"ה בנידון דידן יהי תלוי בזה האם יש חיוב להשאיר אמה על אמה זכר לחורבן בבתי האסורים.
- ו. בית האוצר של יין ושמן אע"פ שחייב בדין מזוזה, מ"מ מסתבר שלגבי שיוור אמה על אמה אי"צ לשייר, דאין חיוב לעשות זכר לחורבן בכה"ג שאינו דר שם בפועל.